

17. Delez, Zh 1998. Razlichie i povtorenie (Difference and Repetition), per. s fr. NB Mankovskoj & EP Yurovskoj, SPb.: *Petropolis*, 384 s..
18. Derrida, Zh 2007. Disseminaciya (Dissemination), per. s fr. D Kralechkina, Ekaterinburg: *U-Faktoriya*, 605 s.
19. Derrida, Zh 2012. Polya filosofii (Fields of Philosophy), Moskva: *Akademicheskij proekt*, 376 s.
20. Dzhejmison, F 2019. Postmodernizm, ili Kulturnaya logika pozdnego kapitalizma (Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism), per. s angl. D Kralechkina, pod red. A Olejnikova, Moskva: *Izdatelstvo Instituta Gajdara*, 808 s.
21. Tulchinskij, GL (red) & Uvarov, MS (red) 2000. Perspektivy metafiziki: Klassicheskaya i neklassicheskaya metafizika na rubezhe vekov (Perspectives of metaphysics: Classical and non-classical metaphysics at the turn of the century), Sankt-Peterburg: *Aletejya*, 401 s.
22. Epshtejn, M 2007. 'Svetloj pam'yati postmoderna posvyashaetsya... (It is dedicated to the blessed memory of postmodernism ...)', *Hudozhestvennyj zhurnal*, Vypusk 64. Dostupno: <<http://moscowartmagazine.com/issue/27/article/472>> [19 Avgust 2020].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.25(7-8)-2

УДК 171.7:316.3

**СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ:
ЗАГАЛЬНІ ОБРІЇ ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ**

*SOCIAL INSTITUTION: GENERAL HORIZONS OF PHILOSOPHICAL
ANALYSIS*

I.O.Мордоуц

Актуальність теми дослідження. Соціальний інститут як феномен являє собою багаторівневий симбіоз відповідних складових, що включає в себе не тільки елементи (об'єкти, суб'єкти) соціальної дійсності, а й певні стереотипи, ментальні установки, уявні (віртуальні) реальності та дозволяє розкрити еволюційність і прогресивну адекватність функціонування соціального інституту у синтезі інноваційності та принципів сталого розвитку суспільства.

Постановка проблеми. Сучасна соціально-економічна криза, зміна аксіологічного вектору, комунікативних стратегій, емоційно-мотиваційної та морально-етичної детермінант, актуалізація дискурсу людиноцентризму спровокували процес примноження кількості змінних у рівнянні

Urgency of the research. Social institution as a phenomenon represents a multilevel symbiosis of corresponding components, which includes not only elements (objects, subjects) of social reality, but also certain stereotypes, mental attitudes, imaginary (virtual) realities and allows revealing evolutionary and progressive sanity of social institution functioning in the synthesis of innovation and principles of sustainable development of a society.

Target setting. Modern socioeconomic crisis, change of axiological vector, communicative strategies, emotional-motivational and moral and ethical determinants, actualization of human-centrism discourse have provoked the process of multiplication of the number of variables in the equation of social

соціального виміру людського життя, де явище соціального інституту виступає сенсом, технологією, механізмом, когнітивним фільтром становлення та розвитку як окремого індивіду так і соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед відомих вчених, які досліджували проблематику виникнення та функціонування явища “соціальний інститут”, ми акцентуємо увагу на роботах: Т. Веблен, Ю. Габермаса, Дж. Кемпбелла, Дж. Коммонса, Дж. Сьорля, Р. Туомела, Л. Халіулліной, К. Хей, В. Шмідт та інших.

Постановка завдання. Здійснити теоретичний аналіз поняття та сутності феномену “соціальний інститут”.

Виклад основного матеріалу. Традиція дослідження феномену “соціальний інститут” вирізняє наступні напрями його інтерпретації: класичний структуралізм, що абсолютизує роль безособових соціальних структур; акціонізм, який ґрунтується на пріоритеті життєдіяльності суб'єктів соціальної динаміки; дискурсивний інституціоналізм, який поєднує проект комунікативного суспільства Ю. Габермаса та соціальний конструктивізм Дж. Сьорля.

Функціонал соціального інституту формують наступні складові. По-перше, соціальний інститут продукує доволі точно виражені критерії прийнятної та неприйнятної поведінки індивідів. Тому доречно зауважити якщо не конститутивний, то регламентуючий вплив соціальних інститутів на цінності, культуру, мораль, право, традиції та ритуали соціуму. По-друге, соціальні інститути продукують стійкі зразки герменевтичних практик, які стають першоджерелом для інтерпретації поведінки інших та створюють передумови для рефлексії та самоаналізу. А по-третє, така регламентація соціального життя

dimension of human life, where the phenomenon of “social institution” is the meaning, technology, mechanism, cognitive filter of formation and development of both an individual and a society.

Actual scientific researches and issues analysis. Among famous scientists, who studied the problems of emergence and functioning of the phenomenon of “social institution”, we focus on the works of T. Veblen, Y. Habermas, J. Campbell, J. Commons, J. Searle, R. Tuomela, L. Khaliullina, C. Hay, W. Schmidt, and others.

The research objectives. To undertake a theoretical analysis of the concept and the essence of the phenomenon of “social institution”.

The statement of basic materials. The tradition of the “social institution” phenomenon studying distinguishes the following directions of its interpretation: classical structuralism, which absolutizes the role of impersonal social structures; actionism, which is based on the priority of the life activity of subjects of social dynamics; discursive institutionalism, which combines the project of communicative society of Y. Habermas and social constructivism of J. Searle.

The following components shape the social institution functionality. First, social institution produces fairly accurate criteria for acceptable and unacceptable behavior of individuals. Therefore, it is appropriate to note, if not constitutional, then regulating influence of social institutions on values, culture, morality, law, traditions, and rituals of society. Secondly, social institutions produce stable samples of hermeneutic practices, which become the primary source for interpreting the behavior of others and create prerequisites for reflection and self-analysis. And thirdly, such regulation of social life not only sets certain limits and restrictions, but also shapes the prerequisites for mechanisms of

не просто встановлює певні рамки та обмеження, а й формує передумови механізмів формування сенсу, вирізнення цілісності феноменів.

Висновки. Теоретичний аналіз поняття та сутності явища “соціальний інститут” потребує подальших наукових розвідок. Спираючись, у своїй більшості, на дослідження Дж. Сьорля (концепція конструювання соціальної реальності) стверджуємо, що людське суспільство як таке починається з інституціоналізованої дійсності, а сучасний дискурс соціального неможливий без залучення історико-культурного контексту, логіки технологічно-цивілізаційного розвитку та ідеологем ціннісного ґатунку. Такий комплексний підхід збагачує дескриптивно-аналітичні можливості дискурсивних процедур соціального.

Ключові слова: соціальний інститут, індивід, суспільство, інституціоналізм, інтенціональність, соціальна дійсність.

shaping meaning and highlighting the integrity of phenomena.

Conclusions. *Theoretical analysis of the concept and the essence of the phenomenon of “social institution” requires further research. Based on J. Searle’s study (the concept of a social reality constructing) predominantly, we affirm that human society as such begins with an institutionalized reality, and that the modern discourse of social matter is impossible without involvement of historical and cultural context, the logic of technological and civilizational development, and the ideology of values. This comprehensive approach enriches the descriptive and analytical possibilities of discursive social procedures.*

Keywords: *social institution, individual, society, institutionalism, intentionality, social reality, social system.*

Актуальність дослідження. Соціальний інститут як феномен являє собою багаторівневий симбіоз відповідних складових, що включає в себе не тільки елементи (об’єкти, суб’єкти) соціальної дійсності, а й певні стереотипи, ментальні установки, уявні (віртуальні) реальності та дозволяє розкрити еволюційність і прогресивну адекватність функціонування соціального інституту у синтезі інноваційності та принципів сталого розвитку суспільства.

Відомий американський дослідник Джозеф Кемпбелл наводить таку оцінку ролі соціальних інститутів для структури суспільства: “Інститути – підстава соціального життя. Вони стверджують формальні і не формальні правила, займаються моніторингом і просувають механізми і системи значень, які визначають контекст, в якому діють і взаємодіють один з одним індивіди, корпорації, виробничі об’єднання, нації-держави та інші організації. <...> Без стійких інститутів життя стає більш хаотичним і важким” [7, с.1].

Колін Хей переконаний, що інститути – це “кодифіковані системи ідей, а також практики, що ними підтримуються” [8, с. 58]. На його думку, “інститути базуються на ідеаціональних підставах”. В такій дослідницькій перспективі основним конструктором є визнання не тільки внутрішньої динаміки інституціонального розвитку (institutional path dependence), але й каузально-герменевтичного потенціалу ідеаціональної траєкторії становлення соціуму. Соціальний інститут у такому позиціонуванні слід

розуміти як пізнавально-мисленнєвий фільтр, завдяки якому і через який індивід сприймає навколишній світ, самого себе та характер суспільної взаємодії. Іншими словами, розуміння соціального інституту як складного комплексу, що включає в себе не тільки факти та процеси соціального сегменту реальності, але і відповідні шаблони, історично-культурні традиції, релігійні доктрини, дає можливість розкрити специфічні особливості адаптивної, послідовної, еволюційної функції соціального інституту у поєднанні із інноваційно-прогресивним та поступальним-системним розвитком суспільства.

Постановка проблеми. Сучасна соціально-економічна криза, зміна аксіологічного вектору, комунікативних стратегій, емоційно-мотиваційної та морально-етичної детермінант, актуалізація дискурсу людиноцентризму спровокували процес примноження кількості змінних у рівнянні соціального виміру людського життя, де явище соціального інституту виступає сенсом, технологією, механізмом, когнітивним фільтром становлення та розвитку як окремого індивіду так і соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологію прагматизму для дослідження феномену соціального інституту застосовують Т. Веблен, Дж. Коммонс та У. Мітчел. На їхню думку, інститут є фундаментальною категорією системного аналізу людини в цілому, в комплексі раціонального та ірраціонального, мислення та життєдіяльності, цілепокладання та інерційності, мотивації та емоції. І хоча пріоритети в аналітичній діяльності автори визначають по-різному, але такий комплексний підхід є продуктивним. Так, Т. Веблен [1] визначає інститут через стійкі алгоритми мислення щодо продовження свого існування, а Дж. Коммонс [2] вбачає в інституті колективну діяльність, що спричиняє та зумовлює перебіг щоденних індивідуальних активностей.

Плідним напрямком дослідження зазначеної проблематики доцільно вказати так званий дискурсивний інституціоналізм, який поєднує в своїй методології проект комунікативного суспільства Юргена Габермаса та соціальний конструктивізм Джона Сьорля [5].

Ю. Габермас акцентує увагу на суспільних зв'язках та способах взаємодії, які неможливі без комунікації, без загальної семантики, синтактики та прагматики. Саме дискурсивність комунікативних актів є основою телеології соціальної динаміки: інтеракція в суспільстві кристалізується в корпускулярно-функціональну модель інституту та шляхом обговорення та взаєморозуміння трансформує та видозмінює цю модель відносно викликів сучасності. Як відомо, Дж. Сьорль для пояснення сутності феномена соціального інституту застосовує поняття основи (background), яке фіксує наявність історично утворених світоглядних конструкцій суб'єктивності, які не просто легітимізують функціонування інститутів, але в цілому уможливають подібний прецедент. Таким чином, відбувається становлення онтології дискурсивного інституціоналізму, переконує Вів'єн А. Шмідт [10].

Конструкція соціальної реальності за Дж. Сьорлем є відомою та плідною теоретичною концепцією. На думку багатьох дослідників, його система соціальної онтології містить елементи теоретичних доробків його видатних попередників, а подекуди і сучасників. Дж. Сьорль посилається на функціоналізм соціального інституту в роботах Е. Дюркгейма, що

забезпечується наявною у суспільстві солідарністю оцінок, цілей та способів діяльності. Він переконаний, що генезис такої солідарності має місце в суб'єктивності, тобто в інтеріоризації моделі соціальної “встановленої гармонії”. Відповідно, цей концепт дістає назву “колективної інтенціональності”, що розширює та уточнює феноменологічні проекти Е. Гуссерля та А. Шюца в контексті соціальної проблематики. Для інтерпретації факту соціальної дійсності автор застосовує теоретичні положення формальної соціології Г. Зіммеля, понятійний апарат аналітичної філософії, теорію ідеального та реального комунікативного суспільства Ю. Габермаса та практики габіталізації та капіталізації символічного П. Бурд'є [9].

Для Дж. Сьорля можливість конструювання соціальної реальності є принциповим компонентом його філософської концепції. Комунікативні акти продукують та закріплюють статусні значення інституціональних фактів у колективній інтенціональності. Така формула обґрунтування інституту та дієвості його функціонування дає можливість Дж. Сьорлю побудувати свою концепцію на принципах реалізму, як онтологічного, так і епістемологічного. На відміну від П. Бергера та Т. Лукмана, які традиційно для західної парадигми філософствування, визначають трансцендентальний характер як екзистенційного способу буття, так і семіосфери соціокультури, Дж. Сьорль максимально коректно артикулює вихідні постулати та висновки “натуралістичної” моделі соціальної онтології. Важливим в такому підході є те, що сенс соціального як такого, та інституту зокрема актуалізується та транслюється через конструкти буденної свідомості [6].

Постановка завдання. Зважаючи на багатогранність та значимість соціальної онтології в усіх її формах та проявах, дослідити поняття та сутності феномену “соціальний інститут” в контексті соціально-філософського аналізу

Виклад основного матеріалу. Етимологія терміну “інститут” походить від латинського “*institutum*”, тобто “встановлення”, “устрій”. В науковий вжиток термін “соціальний інститут” запровадив видатний англійський соціолог Герберт Спенсер у ХІХ столітті. В його концепції соціального, цей термін позначає об'єктивні механізми упорядкування та узгодження життєдіяльності окремих індивідів в систему соціуму.

Традиція дослідження цього феномену узвичаєно вирізняє два основні напрями його інтерпретації: класичний структуралізм, що абсолютизує роль безособових соціальних структур та акціонізм, який ґрунтується на пріоритеті життєдіяльності суб'єктів соціальної динаміки.

В цілому, дієвість, або функціонал соціального інституту полягає в таких компонентах. По-перше, соціальний інститут продукує доволі точно виражені критерії прийнятної та неприйнятної поведінки індивідів. Тому доречно зауважити якщо не конститутивний, то регламентуючий вплив соціальних інститутів на мораль, право, традиції та ритуали соціуму. По-друге, соціальні інститути продукують стійкі зразки герменевтичних практик, які дають ключі для інтерпретації поведінки інших та створюють передумови для рефлексії та самоаналізу. А по-третє, така регламентація соціального життя не просто встановлює певні рамки та обмеження, але формує передумови технік означення сенсу, вирізнення цілісності феноменів.

Загальними рисами методології дослідження соціального з позицій феноменології слід назвати нестабільність та багатокомпонентність суспільного життя, як в синхронному, так і в діахронному ключі; визначально-конститутивний характер комунікативного поля легітимації та герменевтичних процедур. Джон Сьорль застосовує постнекласичний тип раціональності, який розширює придатність процедур рефлексії життєвого світу людини. На відміну від класичної теорії, сучасне бачення дієвості рефлексії включає крім цілепокладання також емоційно-мотиваційну та аксіологічно-оціночну детермінанти людського виміру життєдіяльності, що значно збільшує кількість елементів та складових системи соціального устрою за таких умов.

Соціальну онтологію Джон Сьорль позиціонує як сучасну версію реалізму, обґрунтовану класичною теорією істини, або так звану “істиною відповідності”. В історії філософії така концепція отримала назву кореспондентської теорії істини, тобто відповідності даних сенсорного досвіду реальним об’єктам та процесам. Проте класична теорія обґрунтування істини доповнена у автора динамічною змінною у вигляді індивіда, який є суб’єктом історичного поступу. Автор визначає свою дослідницьку установку таким чином: “<...> Інституційна реальність є особливим випадком соціальної реальності. Це проблема статусних функцій, проблема деонтичної сили статусних функцій – надзвичайно натуралістична проблема” [14, с. 300].

З метою дотримання коректності основних методологічних принципів, автор вирізняє два рівні диференціації суб’єктивного і об’єктивного, а саме онтологічний та епістемологічний. Суб’єктивне та об’єктивне на рівні онтології означає відмінність свідомості та світу, а на рівні епістемології – між унікальним особистим та суспільно значущим, тобто загальним. Іншими словами, суб’єктивності, як такої, властиві та притаманні структури об’єктивних значень. І в цій спільності об’єктивного змісту окремих суб’єктивностей міститься основа і потенція соціального життя, а також інституціональності як сталої та вираженої форми людської взаємодії.

Іншими словами, людина наділена здатністю сприймати, розуміти та будувати навколишню дійсність, виходячи із довільно встановлених параметрів функціональності, призначення сутності речей і процесів. Із реалізації такої функціональності предметів і процесів світу в горизонті щоденних практик людини складається конструювання соціальної реальності, того виміру або сегменту загальної онтології, що облаштований відповідно до запитів і потреб цього виду. Отже, життєдіяльність людини обґрунтовано називати життєтворчістю, оскільки інтенціональність її свідомості є “здатністю розуму представляти об’єкти і стани світу по-іншому, ніж вони є самі по собі” [14, с. 3.]

Такий формат творчості егоцентричного, або адаптивного ґатунку, з рештою, проектує структурно-функціональну цілісність соціальної системи. Дієвість системи забезпечується індивідуальним усвідомленням змісту, доцільності означений практик та ефективних алгоритмів життєдіяльності. Каузальність зв’язків фізичного світу в контексті соціальної реальності трансформується в доцільність функціональних способів взаємодії об’єктів і процесів світу. Іншими словами, онтологія

соціального є продуктом реалізації потреби свідомості в такій системі координат, яка дозволяє адекватно експлікувати інтереси, потреби, прагнення та цінності людської взаємодії. Теоретико-методологічними конструктами координації соціальної взаємодії Джон Сьорль називає “колективну інтенціональність”, “призначення функції” та “конструктивні правила” [13, с. 6].

Процедуру інтеріоризації практик соціального Джон Сьорль розкриває через поняття інтенціональності свідомості, якому надає таке визначення: “здатність організму представляти об’єкти і стани навколишнього світу” [14, с. 4].

Такий погляд поділяє професор університету Гельсінкі Раймо Туомела. Для нього інтенціональність сформована відповідно до певного типу практик щоденної активності, сталих в суспільстві в якості ритуалів, традицій та звичаїв. Через залучення різних суб’єктивностей до такого спільного формату діяльності виникає синхронізація процедур визначення та оцінки смислу, що дає підстави постулювати наявність колективної форми інтенціональності. “Установи передбачають якийсь повторюваний колективний спосіб діяти в групових контекстах на основі колективного прийняття (інститутів, в якому сенсі). Таким чином, інститути принципово відносяться до практики (повторюваної діяльності) соціальних колективів та груп. В актуальному узагальненні інституціоналізм означає створення, формування членами групи шляхом їх колективного прийняття, певного повторюваного способи дії відносно групових завдань та функцій, враховуючи це група, так би мовити, внутрішньо контролюється своїми членами. <...> Найбільш загальною та “твердою основою” сенсу інституціонального (тобто інституціоналізованого) є діяльність як активність та функціонування в якості члена групи (як протилежна діяльності окремої особи). Це може бути прийнятим до функціонування певної позиції в групі або ролі (бути розрізненими позиціями, або ні), де найменування розуміється в його найширшому значенні. Діяльність в якості члена групи, відповідно до необхідності прийняття групового контексту, а саме діяльності у відношенні до певних групових завдань, цілей та функцій. У суспільній думці існують правильні та хибні шляхи такої активності, і відповідно ми маємо слабкий елемент нормативності в цьому. В широкому значенні ми маємо допустити широке колективне прийняття інституціоналізованих форм. Беручи це до уваги, ми можемо тут обґрунтовано говорити про інституціоналізовану діяльність в групах як діяльність в Ми-модусі скоріше, аніж в Я-модусі. (Зрештою, інституціональна активність без колективного прийняття і така активність в Я-модусі також фактично можливі, якщо існують на тлі інституціонального контексту)” [16, с.137].

Визначення інтенціональності через представлення є принциповим у теорії соціальної реальності автора. Завдяки такій семантиці терміну вдається досягти розуміння процесу ідентифікації не тільки як результату, тобто сталих та загальних практик визначення смислу, але і як процесу, що акцентує значення та подієвість подібних активностей в горизонті індивідуальної життєдіяльності. Через таку диспозицію унаочнюється діалектика загального та індивідуального в змісті онтології соціального. Крім того, в семантиці інтенціональності свідомості як представлення основоположну роль відіграє семіотична,

або символічна складова. Таким чином автор зауважує на дієвості, функціональності ментальних структур в контексті соціального життя. Іншими словами, наявність динамічної структури символізації у свідомості, рухомий характер преференційних процедур відображає процесуальність суспільного життя в повноті його виражень та протиріч. Процеси і структури соціального, інститути зокрема, доцільно розуміти як діалектичну єдність об'єктивного, тобто загально значущого та прийнятого, і суб'єктивного як унікального та персоналізованого значення. Таким поєднанням забезпечується функціональність соціальної онтології, формування суб'єктивності та легітимізація інститутів.

В контексті диференціації онтологічного та епістемологічного рівнів інтерпретації об'єктивного та суб'єктивного, Джон Сьорль впроваджує поняття функціональних параметрів соціальної онтології. На його думку, функціональність як така доречна в контексті епістемологічних аналітик. Безособова онтологія не передбачає функціональності, оскільки така постановка проблеми є варіацією телеології мисленнєвих процедур, тобто поєднання в абстракції мети та результату певного процесу або дії. Пошук або припис іманентної логіки стихійних подій або процесів є прерогативою мислячого суб'єкта, наділеного раціональністю. Тому навколишній світ доцільно описувати в координатах каузальності, причинно-наслідкових зв'язків, а соціальну реальність - у функціональності телеологічних принципів цілепокладання.

Концепт функціональності є одним із фундаментальних для світоглядної аналітики соціального та онтологічних засад інституту як окремої модифікації суспільного життя. Джон Сьорль ретельно зважає можливості та проєкції ефективності цього концепту у розв'язанні проблематики дослідження та наводить наступний перелік вимог до впровадження терміну "функція":

“1. Оскільки всі функції залежать від спостерігача, всі функції варто вважати призначеними або накладеними.

2. В середині категорії призначених функцій деякі є агентивними, оскільки вони перетворюють об'єкт в предмет, яким може скористатися агент ...

3. В середині категорії призначених функцій деякі є неагентивними, тому що в цьому випадку ми приписуємо телеологію причинним процесам, що відбувається природно ...

4. В середині категорії призначених агентивних функцій існує спеціальна категорія, що включає ті об'єкти, чия агентивна функція - символізувати, представляти, заміщати, взагалі, означати щось інше” [14, с. 23].

Отже, за допомогою цього концепту автор описує широкий спектр придатності такого методологічного прийому, від природних та фактично незалежних від людини факторів до соціальної організації та семіотичної сфери культури.

Справедливою є позиція, згідно якої навколишній світ крізь призму соціального сприймається як впорядкований та передбачуваний. Основою такого досвіду споглядання є раціональність як продукт історико-культурного становлення як суспільства в цілому, так і

окремих його індивідів. Акумуляовані соціумом інтенції визначення сенсу складають семіотичний корпус культури, в межах якого об'єкти і процеси фізичного світу наділені не-агентивними, тобто привнесеними функціями відповідно до сталої системи цілей та цінностей. Вказівка на довільний характер функціональних параметрів життєдіяльності акцентує діахронічність історико-культурних трансформацій соціуму, пояснює динаміку змін адаптивних стратегій людини та варіативність референціальних технік о-значення.

Людське суспільство як таке починається з інституціоналізованої дійсності. В основі такого переходу від біологічного до інституціонального Джон Сьорль вбачає медіаційну функцію мови як знаково-символьної системи, а саме: "... хоча існує безперервність в колективній поведінці левів, що атакують гієну, і Верховного суду, який приймає конституційне рішення, інституційні структури мають особливі риси, а саме символізм. Біологічна здатність робити символом - або тим, що означає, що виражає - щось крім себе самого є базова здатність, яка лежить в основі не тільки мови, а й усіх інших форм інституційної реальності" [14, с. 228]. Автор продовжує: "... здатність привласнювати сенс, символічну функцію об'єкту, який не має цього сенсу сам по собі, є попередня умова не тільки мови, а й всієї інституційної реальності. До-інституціональна здатність символізувати є умовою людських інститутів" [14, с. 75]. Тому мова як експлікація здатності означення та символізації закономірностей навколишньої дійсності, за переконанням Джона Сьорля, з необхідністю потребує такого Background'у у свідомості, який трансформує потенцію в дійсність, можливість в реалізацію від біологічного до соціального та культурного: "Я визначаю поняття Background як сукупність не-інтенціональних або до-інтенціональних здібностей, які роблять можливими інтенціональні стани ... Під здібностями я маю на увазі можливості, диспозиції, тенденції в цілому каузальні структури. Важливо розуміти, що коли ми говоримо Background, ми маємо на увазі певний спосіб нейрофізіологічної каузації (спричинення)" [11, с. 129].

Отже, онтологія соціального конструюється засобами семіотичного позначення та вираження, які з одного боку, інтеріоризують загальне, а з іншого, експлікують унікальне, тобто суб'єктивне. Висновок автора безапеляційний: мова конструює соціальну дійсність. Не соціальність як здатність та необхідність взаємодіяти із собі подібними, або передумова статусно-рольової взаємодії індивідів є специфічним атрибутом онтології соціуму, а семіотичні конструкти мови забезпечують консолідацію суб'єктивностей в соціальну систему. Показово, що Джон Сьорль не вбачає у феномені мови якоїсь надприродної генеалогії. Він переконаний, що до-лінгвістичні форми інтенціональності властиві й іншим біологічним видам, не тільки людині. А сенс людської комунікації, за Джоном Сьорлем, не в репрезентації об'єктів і станів світу, а в його конструюванні, оскільки будь-яке повідомлення людської мови є певною декларацією, твердженням на основі соціального зобов'язання (commitment) [12].

Мова людей не тільки семіотична, але й символічна за своєю природою. Тому разом із пропозиціональністю, їй властиві перформативні та декларативні судження, які автор розуміє як результат

конвенції, спільності думок, оцінок, цінностей та цілей. таким є шлях становлення “колективної”, суто людської і соціально детермінованої інтенціональності. Передумовою колективної інтенціональності автор називає синтаксичні конструкції людської мови, які уможливають більш складну та ієрархічно впорядковану систему комунікативних зв'язків людського соціуму. В межах таких синтаксичних конструкцій перформативні та декларативні висловлювання в найбільш вираженій формі втілюють соціально обґрунтований характер мовленнєвих практик, особливо відносно деонтичних приписів суспільного життя. Легітимізовані у свідомості засобами мови такі деонтичні приписи в горизонті соціального формують інститут моральності, шлюбу, представницької влади, грошей тощо [12].

Проте мова виконує таку ж визначальну роль у формуванні соціального як і атрибутивна соціальність: “Ключовий елемент в колективній інтенціональності – це почуття спільної діяльності (бажання, вірування і т. д.), й індивідуальна інтенціональність кожної особистості виникає з колективної інтенціональності, яку поділяють всі учасники” [14, с. 24-25]. Отже, соціальна онтологія Джона Сьорля ґрунтується на двох основоположних поняттях: колективної інтенціональності та соціальності як до-інтенціонального відчуття Іншого.

Для дескрипції логіки функціонування соціальної структури в її динаміці, необхідна диференціація та специфікація різних видів фактажу суспільного життя. За критерієм генеалогії факту Джон Сьорль поділяє їх на соціальні та інституціональні. Соціальні факти є фрагментом загальної онтології, що демонструють соціальний вимір фізичної взаємодії. Інституціональні факти детерміновані конститутивними характеристиками символічної мови. Так, обручка на пальці або документ на права власності засвідчують в очах спільноти певну логіку і доцільність поведінкових стратегій та практик. Символізація множини взаємодії людей в соціумі регламентує та впорядковує систему соціальних відносин. Саме процедури символізації утворюють, поширюють та стверджують дієвість статусних функцій в суспільстві. Розпізнаючи зміст та значення символів, суб'єктивність визнає разом з тим приписи прав та обов'язків, найменувань та вимог, принципів соціальної інтеракції як реалізацію функцій інституційної влади (deontic powers).

Отже, соціальний факт – це факт дійсності якого ґрунтується на колективній інтенціональності: “Звичайно, для того щоб встановити грубий факт, необхідний інститут мови, але слід відрізнити встановлений факт від його встановлення” [14, с. 2]. Іншими словами, автор розрізняє синхронію оформлення соціальних інститутів від діахронії їх сталих форм. Відповідно, інституціональні факти - це факти, опосередковані семіотичною та символічною конструкцією мови, що продукує визначені функціональні параметри колективної інтенціональності.

Телеологія покладання функцій не передбачає прямої атрибуції у якостях та станах фізичного світу об'єктів. Покладання функцій орієнтоване та визначене семіотичним полем культури, Джон Сьорль для пояснення цієї процедури використовує формулу “X вважати за Y в контексті C” [14, с. 28]. Отже, покладання функцій, тобто трансформація соціального факту в інституціональний здійснюється шляхом заміни фізичних предикацій об'єкта деонтичними константами визначення

змісту.

Сутність інституціонального факту розкривається як привнесення суб'єктивністю нехарактерних, не властивих та не атрибутивних щодо сутності речі визначень та констант. Формула "X вважати за Y в контексті C" відображає логіку верифікації, фальсифікації та легітимізації нового статусу речі або явища в соціальному контексті колективної інтенціональності. Джон Сьорль зауважує не-рефлексивний характер привнесення, або покладання функцій інституціонального факту. Доцільність в такому випадку зумовлена не волюнтативними факторами та чинниками впливу, а суспільним запитом та нереалізованою потребою спільноти. У випадку схвалення спільнотою та залучення до щоденних практик покладених функціональних параметрів такий інституціональний факт набуває нормативний статус конститутивного правила. Досягається така єдність інтерпретаційних практик та синхронія алгоритмів життєдіяльності спільноти за рахунок конвенціональності як мети комунікативних актів [3].

Отже, інституціональний факт в якості передумови свого становлення передбачає формування відповідної структури у колективній інтенціональності, яка легітимізує соціальний статус певного функціонального призначення факту або стану дійсності. Такий привнесений, або деонтичний характер змісту інституціонального факту свідчить про ціннісний, або оціночний компонент регламентації соціального життя.

Описуючи логіку функціонування інституту, Раймо Туомела вирізняє такі елементи: створення або продукування інституціонального факту, його ствердження та поширення в горизонті соціального та виникнення репрезентативних форм-індексів, що закріплюють інституціональний статус факту. Саме поняття інституту містить денотат сформованості та сталості, вираженості для сприйняття, участі та оцінки. Проте існує певна доцільність розрізнення різних онтологічних рівнів сформованості та функціонування соціального інституту. І вирізняються інститути не тільки якісно, відповідно до ореола свого вжитку в соціальних практиках, але й концептуально, змістовно, виходячи з цільового призначення покладених функцій: "Наступна класифікація поступового зміцнення соціальних інститутів може зараз бути корисною у відношенні до нашої дискусії:

- а) інститути як нормотворчі соціальні практики;
- б) інститути як провідники нових концептів та соціальних статусів до певної сутності (як особа, об'єкт, або діяльність);
- в) інститут як провідник нового деонтичного статусу та статусних функцій до членів колективу та його обговорення;
- с) інститут як організація, що включає в себе соціальне позиціонування та цільову систему." [16, с.141]

З огляду на таку вичерпну дефініцію соціального інституту, більш змістовним та доречним видається принцип розрізнення доцільності інституціональних правил. Так, Джон Сьорль вирізняє конститутивний та регулятивний характер інституціональних правил. Якщо регулятивні правила впорядковують перебіг станів та процесів фізичного світу, то конститутивні правила встановлюють норму нового зразку, що створює передумови до творчості та свободи експлікації суб'єктивності.

Висновки. Отже, основними метафізичними принципами соціальної онтології Джона Сьорля є реалізм як принципова світоглядна установка, кореспондентна теорія істини та диференціація категорій об'єктивного та суб'єктивного на онтологічному та епістемологічному рівні. Сутність організації соціальної реальності полягає в дієвості колективної інтенціональності, яка розпізнає та зумовлює світосприйняття відповідно до декларативних статусних функцій як основи інститутів.

За плинністю динаміки суспільного життя, Джон Сьорль вбачає акцидентальні зміни, але не сутнісні. Всі ці калейдоскопічні метаморфози мають місце на рівні індивідуального досвіду, але не соціального устрою в цілому.

Перехід від біологічного рівня до соціального та культурного здійснюється становленням знаково-символьної системи мови. Тобто, мова є необхідним провідником соціально значущих смислів, але не продукує їх власними потенціями. Він наполягає, що перформативні висловлювання фактично унаочнюють функціональну складову феномену соціального інституту, але не розкривають його генезисно-детермінаційну сутність. “Таємниця інституціонального” міститься не в перформативності дієслова, а в структурах конститутивності соціального життя. Тому в концепті конститутивного правила автор прагне відобразити семантичний, тобто означувальний принцип інституціоналізованої дійсності, що розкриває конструктивний характер структуризації суспільних відносин. Іншими словами, поєднання семіотичної семантики та синтаксису синтагматичної структури соціального устрою є ключем до “таємниці інституціональності”.

Соціально-філософський аналіз поняття та сутності явища “соціальний інститут” потребує подальших наукових розвідок. Спираючись, у своїй більшості, на дослідження Дж. Сьорля стверджуємо, що людське суспільство як таке починається з інституціоналізованої дійсності, а сучасний дискурс соціального неможливий без залучення історико-культурного контексту, логіки технологічно-цивілізаційного розвитку та ідеологем ціннісного ґатунку. Такий комплексний підхід збагачує дескриптивно-аналітичні можливості дискурсивних процедур соціального.

Список використаних джерел:

1. Веблен, Т 2011. *Теория праздного класса*. Москва: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, с. 368.
2. Коммонс, ДжР 2012. ‘Институциональная экономика. История экономической мысли’, *Terra economicus*, Том 10, No 3, с. 69-76.
3. Медведев, ВА 2006. ‘Методологический анализ когнитивной модели Дж. Сёрля’, *Сумма философии*, Выпуск 5, с. 91-105.
4. Сёрл, Дж 1999. *Конструирование социальной реальности*. Доступно: <<http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/searle.htm>>. [8 червня 2020].
5. Халиуллина, ЛИ 2013. ‘Подходы к институтам в современной социальной теории’, *Балтийский гуманитарный журнал*, № 4, с. 118-120.
6. Шмерлина, ИА 2005. ‘“Натуралистический подход” Дж. Серля к проблеме институциональной реальности’, *Социологический журнал*, № 2, с. 37-67.
7. Campbell, J 2004. *Institutional change and globalization*. Princeton: Princeton Univ. Press, XIV, p. 247.

8. Hay, C 2006. 'Constructivist institutionalism', *Oxford Handbook of Political Institutions*, ed. by R.A.W. Rhodes, S. Binder, B. Rockman, Oxford: *Oxford University Press*, pp. 56–74.
9. Hindriks, Frank 2011. 'Restructuring Searle's Making the Social World', *Philosophy of the Social Sciences*, Volume: 43 issue: 3, pp. 373-389. Available from: <<https://doi.org/10.1177/0048393111418299>>. [10 June 2020].
10. Schmidt, VA 2012. 'Discursive institutionalism: Scope, dynamics, and philosophical underpinnings', *The Argumentative Turn Revised: Public Policy as Communicative Practice*, ed. by F. Fischer, H. Gottweis, Durham & London: *Duke University Press*, pp. 85–113. Available from: <<https://doi.org/10.1215/9780822395362-004>>. [5 July 2020].
11. Searle, JR 1999. *Mind, Language and Society. Philosophy in the Real World*. New York: Basic Books, p. 175.
12. Searle, JR 2002. *Consciousness and language*. New York: Cambridge University Press.
13. Searle, JR 2004. *Social Ontology: Some Basic Principles*, p. 6. Available from: <<http://socrates.berkeley.edu/~4searle1>>. [11 July 2020].
14. Searle, JR 1995. The construction of social reality, New York: *The Free Press*.
15. Smith, B & Searle, J 2003. 'The construction of social reality: An exchange', *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 62, № 1, January, pp. 285-309.
16. Tuomela, R 2009. 'Collective Acceptance, Social Institutions, and Social Reality', *In: Gerhard, P (eds), Neuer Mensch und kollektive Identität in der Kommunikationsgesellschaft*, VS Verlag für Sozialwissenschaften. Available from: <https://doi.org/10.1007/978-3-531-91471-8_15>. [16 may 2020].

References:

1. Veblen, T 2011. *Teoriya prazdnogo klassa (Leisure Class Theory)*. Moskva: Knizhnyj dom "LIBROKOM", s. 368.
2. Kommons, DzhR 2012. 'Institucionalnaya ekonomika. Istoriya ekonomicheskoy mysli (Institutional Economics. History of economic thought)', *Terra economicus*, Tom 10, No 3, s. 69-76.
3. Medvedev, VA 2006. 'Metodologicheskij analiz kognitivnoj modeli Dzh. Syorlya (A methodological analysis of the cognitive model of J. Searle)', *Summa filosofii*, Vypusk 5, s. 91-105.
4. Serl, Dzh 1999. *Konstruirovaniye socialnoj realnosti (The Construction of Social Reality)*. Dostupno: <<http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/searle.htm>>. [8 June 2020].
5. Haliullina, LI 2013. 'Podhody k institutam v sovremennoj socialnoj teorii (Approaches to institutions in modern social theory)', *Baltijskij gumanitarnyj zhurnal*, № 4, s. 118-120.
6. Shmerlina, IA 2005. "Naturalisticheskij podhod" Dzh. Serlya k probleme institucionalnoj realnosti (The "Naturalistic Approach" by J. Searle to the problem of institutional reality)', *Sociologicheskij zhurnal*, № 2, s. 37-67.
7. Campbell, J 2004. *Institutional change and globalization*. Princeton: *Princeton Univ. Press*, XIV, p. 247.
8. Hay, C 2006. 'Constructivist institutionalism', *Oxford Handbook of Political Institutions*, ed. by R.A.W. Rhodes, S. Binder, B. Rockman, Oxford: *Oxford University Press*, pp. 56–74.
9. Hindriks, Frank 2011. 'Restructuring Searle's Making the Social World', *Philosophy of the Social Sciences*, Volume: 43, issue: 3, pp. 373-389. Available from: <<https://doi.org/10.1177/0048393111418299>>. [10 June 2020].
10. Schmidt, VA 2012. 'Discursive institutionalism: Scope, dynamics, and philosophical underpinnings', *The Argumentative Turn Revised: Public Policy as*

- Communicative Practice*, ed. by F. Fischer, H. Gottweis, Durham & London: Duke University Press, pp. 85–113. Available from: <<https://doi.org/10.1215/9780822395362-004>>. [5 July 2020].
11. Searle, JR 1999. *Mind, Language and Society. Philosophy in the Real World*. New York: Basic Books, p. 175.
  12. Searle, JR 2002. *Consciousness and language*. New York: Cambridge University Press.
  13. Searle, JR 2004. *Social Ontology: Some Basic Principles*, p. 6. Available from: <<http://socrates.berkeley.edu/~4searle1>>. [11 July 2020].
  14. Searle, JR 1995. The construction of social reality, New York: *The Free Press*.
  15. Smith, B & Searle, J 2003. 'The construction of social reality: An exchange', *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 62, № 1, January, pp. 285-309.
  16. Tuomela, R 2009. 'Collective Acceptance, Social Institutions, and Social Reality', In: Gerhard, P (eds), *Neuer Mensch und kollektive Identität in der Kommunikationsgesellschaft*, VS Verlag für Sozialwissenschaften. Available from: <https://doi.org/10.1007/978-3-531-91471-8_15>. [16 may 2020].